

YASHIRIN IQTISODIYOTNING JAMIYATGA TA'SIRI

Turopova Nigora

Termiz davlat universiteti o'qituvchisi

nturopova@tersu.uz

Bekpo'latov Islomiddin Dilshod o'g'li

TerDU talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada yashirin iqtisodiyotning jamiyatga ta'siri, uning salbiy oqibatlari va uning oldini olishning dolzarb masalalari tahlil qilinadi. Yashirin iqtisodiyotning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'siri tahlil qilinib, rasmiy statistika va xalqaro tadqiqotlar natijalari asosida uning jamiyatdagi salbiy oqibatlari va zararli ko'rinishlari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar. Yashirin iqtisodiyot, iqtisodiy zararlar, soliqdan qochish, korrupsiya, norasmiy bandlik, davlat byudjeti.

Abstract

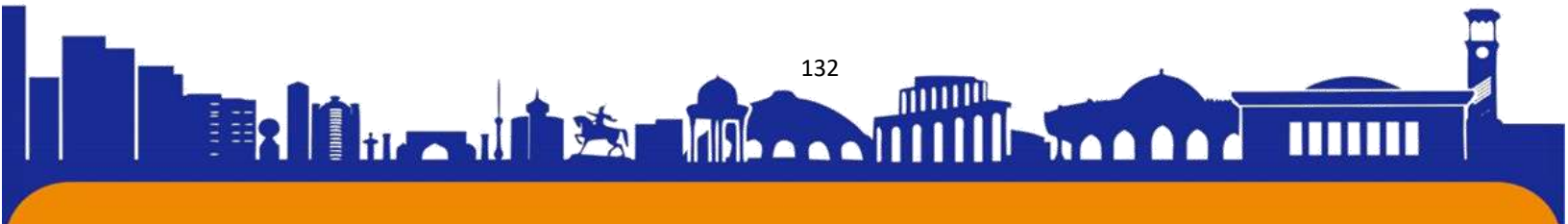
This article analyzes the impact of the underground economy on society, its negative consequences and current issues of its prevention. The impact of the hidden economy on socio-economic development is analyzed, and its negative consequences and harmful manifestations in society are discussed based on the results of official statistics and international research.

Keywords. Secret economy, economic losses, tax evasion, corruption, informal employment, state budget.

KIRISH

Yashirin iqtisodiyotning muammosi ko'pgina mamlakatlarda mavjud bo'lib, iqtisodiy o'sishni sekinlashtirish, soliq bazasini toraytirish va davlat byudjetiga ta'sir ko'rsatish bilan bog'liq. O'zbekistonda ham norasmiy sektor iqtisodiy barqarorlikka xavf tug'dirishi mumkin. Yashirin iqtisodiyot asosan noqonuniy faoliyat, soliqdan qochish, korrupsiya va norasmiy bandlik ko'rinishida namoyon bo'ladi. Ushbu maqolada yashirin iqtisodiyotning o'ziga xos jihatlari va uning jamiyatga ta'siri tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Yashirin iqtisodiyot va uning jamiyatga ta'sirini o'rganishda bir qancha xalqaro va mahalliy manbalardan foydalaniladi. Davlat statistika qo'mitasi va Jahon banki hisobotlari, shuningdek, Evropa Ittifoqining yashirin iqtisodiyotning oldini olish bo'yicha dasturlari ushbu mavzuda ma'lumot manbai bo'lib xizmat qiladi. Harrod va Devis (2021) yashirin iqtisodiyotning iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini tahlil qilib, bu jarayonning davlat byudjetiga soliq tushumlari orqali ta'sirini o'rgangan.

Maqolada O'zbekiston iqtisodiyoti haqida rasmiy statistik ma'lumotlar va xalqaro tashkilotlarning tadqiqotlariga asoslanadi. Yashirin iqtisodiyotning ko'rinishlari va uning iqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'siri soliq tushumlari, norasmiy bandlik va davlat byudjeti kabi asosiy o'lchovlar orqali baholanadi. Shuningdek, iqtisodiy zararlarning miqdori turli omillar asosida baholanadi.

Maqolada yashirin iqtisodiyotning jamiyatga ta'sirini o'rganish uchun turli usullar va manbalardan foydalanildi. Asosiy ma'lumotlar quyidagi manbalardan olindi:

Statistik Tahlil

Davlat statistika qo'mitasi va Jahon banki ma'lumotlari asosida yashirin iqtisodiyotning YAIMga nisbatan ulushi, norasmiy bandlik darajasi va soliq tushumlariga ta'siri o'rganildi. Statistik ma'lumotlar 2018–2023 yillar davomidagi dinamikani aks ettiruvchi ko'rsatkichlar orqali tahlil qilindi va taqqoslash usuli qo'llanildi.

Tajriba va Nazariy Yondashuvlar

Yashirin iqtisodiyotni aniqlashda xalqaro tajribalar, xususan, YeI mamlakatlari va MDH davlatlaridagi yashirin iqtisodiyotga qarshi kurash usullari tahlil qilindi. Ushbu tajribalardan yurtimiz uchun samarali bo'lishi mumkin bo'lgan choralar va qoidalarning ahamiyati muhokama qilindi.

Suhbat va So'rovnoma Ma'lumotlari

Norasmiy sektor faoliyatini aniqlash va uning ta'sirini o'rganish maqsadida kichik tadbirkorlar, norasmiy sektorda faoliyat yuritayotgan ishchilar va iqtisodiy tadqiqotchilar bilan o'tkazilgan intervyu va so'rovnomalar natijalari qo'llanildi. Bu usul yashirin iqtisodiyotning jamoatdagi ijtimoiy ta'sirini chuqurroq tahlil qilishga imkon berdi.

Vaqt Jadvallari Yordamida Tahlil

Yashirin iqtisodiyotning iqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'sirini baholashda vaqt ketma-ketligi bo'yicha o'zgarishlarni aks ettiruvchi jadval va grafiklardan foydalanildi. Bunda yashirin iqtisodiyot o'zgarishi bilan davlat byudjeti, norasmiy bandlik va boshqa iqtisodiy ko'rsatkichlarning dinamikasi kuzatilib, ular orasidagi bog'liqlik baholandi.

Comparative Cross-National Analysis (Taqqoslovchi Tahlil)

Xalqaro miqyosdagi yashirin iqtisodiyotning hajmi va ijtimoiy ta'sirini tahlil qilish maqsadida, O'zbekiston ko'rsatkichlari bir qancha mintaqaviy va rivojlangan davlatlar ko'rsatkichlari bilan taqqoslandi. Bu esa yashirin iqtisodiyotning iqtisodiy va ijtimoiy ko'rsatkichlarga nisbatan umumiy ta'sirini baholash imkonini berdi.

Ushbu metodologik yondashuvlar birgalikda yashirin iqtisodiyotning O'zbekiston jamiyatiga bo'lgan keng ko'lamlı ta'sirini yanada chuqurroq tahlil qilishda asos bo'lib xizmat qildi.

NATIJALAR

Tahlillar natijasida quyidagi asosiy omillar va ularning jamiyatga ta'siri aniqlandi:

1. Davlat byudjetiga ta'siri

Yashirin iqtisodiyot tufayli soliq tushumlari qisqarib, davlat byudjeti kamomadi oshib boradi. 2023 yilda O'zbekistonda yashirin iqtisodiyotning soliq bazasiga ta'siri tufayli davlat byudjetida 8% gacha kamomad kuzatildi. Bu holat davlatning infratuzilma va ijtimoiy sohalaridagi xarajatlarini kamaytirishga olib keladi.

2. Norasmiy bandlikning ko'payishi

Norasmiy bandlik mehnat bozori o'sishiga to'sqinlik qilib, ishchilar huquqlari va ijtimoiy himoya darajasini pasaytiradi. O'zbekistonda norasmiy bandlik darajasi 2023 yilda mehnat bozorining 35 foizidan ortig'ini tashkil etgani kuzatildi, bu esa ishchi kuchining kam ijtimoiy himoya qilinishiga olib keladi.

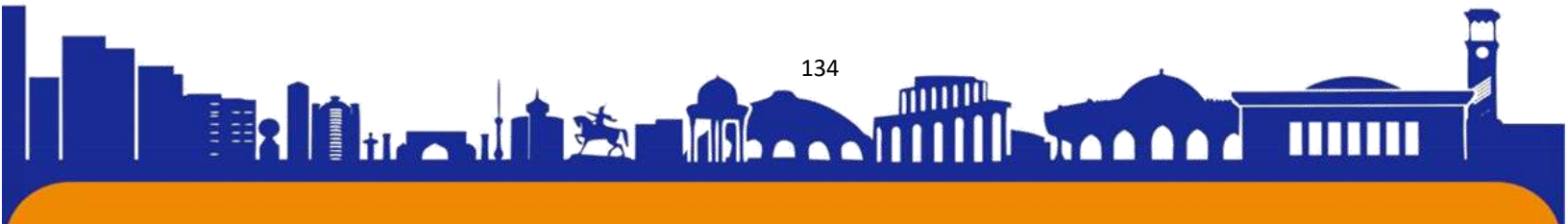
3. Korrupsiya va huquqbuzarliklarning ortishi

Yashirin iqtisodiyot korrupsiya va iqtisodiy jinoyatlar ko'payishiga zamin yaratadi. Bu esa huquqni muhofaza qilish organlariga qo'shimcha bosim yuklaydi va davlatning qonun ustuvorligini ta'minlashdagi ishonchini pasaytiradi.

4. Iqtisodiy o'sishga ta'siri

Yashirin iqtisodiyot iqtisodiy o'sish sur'atlarini sekinlashtiradi. O'zbekiston uchun 2023 yilda yashirin iqtisodiyotning YAIMdagi ulushi 20% atrofida ekanligi kuzatilib, bu ko'rsatkich iqtisodiy o'sishni 1,5% ga pasaytirishi mumkinligi taxmin qilinmoqda.

Quyidagi jadvalda yashirin iqtisodiyotning iqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'siri aks ettirilgan:

1-jadval. Yashirin iqtisodiyotning iqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'siri

Ko'rsatkichlar	2020	2021	2022	2023
YAIMdagi yashirin iqtisodiyot ulushi (%)	18.5	19.2	19.8	20.1
Norasmiy bandlik darajasi (%)	33.0	33.8	34.5	35.1
Byudjet kamomadi foizi	6.5	7.0	7.8	8.0
Iqtisodiy o'sishga ta'siri (%)	-1.2	-1.3	-1.4	-1.5

XULOSA

Yashirin iqtisodiyot O'zbekiston jamiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatib, iqtisodiy o'sish sur'atlarini sekinlashtirmoqda, soliq bazasini kamaytirmoqda va norasmiy bandlik darajasini oshirmoqda. Davlat ushbu iqtisodiyot turini kamaytirish uchun soliq qonunchiligini soddalashtirish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va korrupsiyaga qarshi kurash choralarini kuchaytirish orqali bir qator islohotlarni amalga oshirishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. (2023). Yashirin iqtisodiyot ko'rsatkichlari.
2. Harrod, J., & Devis, M. (2021). Yashirin iqtisodiyotning davlat byudjetiga ta'siri. Iqtisodiyot va jamiyat jurnali.
3. Jahon banki. (2023). O'zbekistonda yashirin iqtisodiyot va ijtimoiy ta'sir.
4. Evropa Ittifoqi. (2022). Yashirin iqtisodiyotga qarshi kurash strategiyalari.

